
A szociális jog megítélése a változó munkajogi környezetben*

Rab Henriett**

A szociális jogok szerepe a történelem során számos szempontból, számos körülmény által befolyásoltan került meghatározásra. A szociális jogok gyűjtőfogalom az emberi jogokon belül, azok mellett egy az állami beavatkozással szembeni védelmet jelentő "ernyőjogosultságok" halmazát jelenti. Ebből kiindulva tehát minden olyan jogosultság a szociális jogok körébe sorolható, mely az egyént képes a jólétében megvédeni az állammal szemben. Ezzel szemben azonban ezt a széles jogosultságot lefedő megközelítést aláássa a szociális jogok védelmének általános hiánya, hiszen ezen jogosultságok alkotmányokból és nemzetközi szerződésekből levezethető védelme, illetve ezen védelem alacsony szintje a szociális jogok kiteljesedését korlátozza. Alapvetően különbözik ekörben az egyes országok gyakorlata, illetőleg még nagyobb a különbség a kontinentális és az angolszász jogrendszerek megközelítésmódja között.¹

1. A fejlődési út kezdete

A szociális jogok körébe tartozó jogosultságok nem egyszerre és nem azonos fejlődési pályán alakultak ki. Így a történelmi fejlődés során a szociális jogokat megteremtő intézkedések közé szokás sorolni az első gyári törvényeket, melyek egyrészt munkajogi garanciákat teremtő rendelkezések voltak², másrészt az állami társadalombiztosítási – egészségbiztosítási – kötelezettség gyökereit megteremtő

* A tanulmány a K117009, „Az egyenlő foglalkoztatás követelménye a változó munkajogi elvárásokat tükröző HR tendenciák keretei között” című kutatás keretében készült, Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH, szerződés nyilvántartási száma: K 117009.

** Egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék.

¹ Lásd bővebben Rab, H. (2016): *A szociális jogok alkotmányos védelmének szerepe a megváltozott munkaerőpiac keretei között*. In: Homoki-Nagy Mária, Hajdú József (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. pp. 527-534. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica; 79.)

² Az 1847. évi úgynevezett tizórás törvény, majd az 1948-as első közegészségügyi törvény. Lásd részletesen in: Takács, A. (2008): *Szociális alapjogok* in: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 796.

rendeletekkel találkozhattunk. A nyugdíjjogosultság állami garantálásának eszközeként született törvényi rendelkezések kicsit később a századfordulón kerültek előtérben, elsősorban az állami szektorban és szakmaspecifikus módon.³ Ezen fejlődési pálya alapja, hogy történetileg a szociális jogok – mint második generációs alkotmányos jogok – az állam szociális funkcióiból vezethetőek le, annak ellenére, hogy az állam szociális feladatai régebbiek, mint a szabadságjogok deklarálása. A szociális állami funkciók kialakulása ugyanis már az ipari forradalom társadalmi berendezkedésre gyakorolt hatásának a következménye, azzal, hogy a korábban ezt a funkciót betöltő családok fokozatosan felbomlottak, szerepük megváltozott, és ezzel párhuzamosan a vallási közösségek karitatív tevékenységének volumene, az egyházak támogató szerepe is csökkent.⁴ Az ekkori állam szociális szerepe ebből adódóan kényszerű szerepvállalás volt, így ezeknek a jogok szintjére történő deklarálására jogalkotási törekvések sem voltak. Az állami szerepvállalás szempontjából ezt viszont még közel sem nevezhetjük szociális államnak, hiszen ez csak egy szegényellátó állam volt.⁵ A XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve az állami irányítás szervezetrendszer a szociális feszültségek megelőzése végett a jogelmélet segítségével kidolgozta a szociális jogi intézményeket⁶, amelyek a szociális olló szétnyílásának korlátozására alkalmasak, biztosítva a termelő réteg számára a szükséges életfeltételeket.⁷ A XIX. század végén Bismarck politikai indíttatásból – a szocialisták tömegbázisát megcélözva – az ipari munkások számára 1883-ban bevezette a világ első kötelező betegbiztosítási programját, egy évre rá balesetbiztosítási programot fogadtatott el, majd 1889-ben nyugdíjbiztosítási intézményeket is bevezetett.^{8 9}

A szociális állammá válást az állam tulajdonra épülő, (állam)polgárait védő pozitív beavatkozása jelentette, melynek köszönhetően a polgárok alapjogainak érvényesíthetőségére is garanciák alakultak ki. Míg a szegényellátó államban a szociális ellátásokat a polgár alamizsnaként kapta, addig a szociális állam esetében az alapjogok garantálása az államot is kényszerítő erőként jelent meg. Ekörben tehát a szociális jogok pozíciója átalakult, integrálódott a jogi gondolkodás révén a jogrendszerbe.

Sári szerint – mellyel alapjaiban egyet is értek – a szociális állam azonban nem azonos a jóléti állammal sem, mivel a szociális állam a szociális jogokat az esélyegyenlőség, illetőleg társadalmi igazságosság jegyében biztosítja, ezzel szemben a jóléti állam az állampolgár karrierjéért vállal felelősséget egy életre szólóan. Itt Ludwig Erhard által megfogalmazottan az állami védelem határát az

³ Lásd bővebben in: Rab, H. (2003): *A társadalombiztosítás fejlődésének története*, Collega, 1 p. 25.

⁴ Sári, J. (1997): *A szociális jogok és a szociális állam*, Jogtudományi közlöny, 1997. május, LII. évfolyam 5. szám, 217.

⁵ Sári, J. (1997) 217.

⁶ A német példa mellett érdekesség, hogy az angolszász területen először Új-Zélandon (1898), majd Ausztráliában (1908) jelent meg az általános nyugdíjjogosultság biztosítása. In: Takács, A. (2008) 796.

⁷ Söllner, A. (1955): *Arbeitsrecht 4*. Aufl. Verlag W. Kohlhammer: Stuttgart-Berlin-Köln. Mainz 20-23.p.; Mohr Verlag. 2. Aufl. Trübingen

⁸ Fabók A. – Prugberger T. (2005): *Társadalombiztosítási jog*, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 19.

⁹ A német példa mellett érdekesség, hogy az angolszász területen először Új-Zélandon (1898), majd Ausztráliában (1908) jelent meg az általános nyugdíjjogosultság biztosítása. In: Takács, A. (2008) 796.

jelenti, ahol az egyén és a család már képes a saját védelméről gondoskodni.¹⁰ A jóléti állam megfogalmazásának kiindulási alapja a William Beveridge által 1942-ben kidolgozott „Jelentés”, mely általános célként jelölte meg az elszegényedés megállítását, és célul tűzte ki, hogy mindenki „jobb világban élhessen”, azonban a társadalmi egyenlősítés a magas adóztatást és a jövedelmek újraelosztását is maga után vonta.¹¹

Nem szabad azonban elmennünk amellett, hogy a szociális jogok biztosításának egyik alapvető célja a foglalkoztatás kereteinek megteremtése. E körben vizsgálendő kérdés, hogy mit tekintünk a szociális védelmi rendszer részének, mely jogok szolgálnak foglalkoztatási garanciaként és melyeket kell elsődlegesen a társadalom szociális hálóját garantáló megoldásként elfogadnunk. E körben egyszerű rendezési elv lehetne, hogy csak a munkavégzéshez kapcsolódó jogosultságoknak tulajdonítunk munkajogi védelmi szerepet, azonban akkor a vizsgálódásunkon kívül esnének azok a szociális jogok, melyek a foglalkoztatást megelőző vagy azt követő állapotokhoz kapcsolódnak. A kérdés rendezése érdekében szükséges a szociális jog fogalmi rendszerét röviden tisztázni.

2. A szociális jogok fogalmi szintjei

A szociális jogok vizsgálatakor választ kell találnunk arra a kérdésre, hogy mit is tekintünk szociális jognak. A szociális jogokkal a jogtudományon belül is számos szakterület foglalkozik, hiszen attól függően, hogy milyen funkcióját vizsgáljuk ezen jogoknak, más-más irányból kell az elemzését elvégezni. Továbbá a szociális jog megítélése a nemzeti és a nemzetközi szinten is eltérő.

A szociális jogok kapcsán számos fogalom elhatárolása szükséges: meg kell határozzuk a szociális jog, a szociális biztonsághoz való jog, a szociális védelem és a társadalombiztosítási jog fogalmát. Czúcz Ottó szavait idézve: „e területen túl sok – és gyakran egészen rosszul definiált – fogalom van forgalomban. Mindezek egyáltalán nem könnyítik meg, hogy a kutatók megértsék egymás szavát.”¹² A Czúcz Ottó felvetése óta eltelt mintegy 30 évben pedig a helyzetet tovább nehezítette a nemzetközi szintér – azon belül is az Európai Unió – szerepének az erősödése.

A szociális jog fogalma egyrészt az etimológiai értelmezés alapján, másrészt a társadalmi gyakorlat összefoglalása alapján nyerhető ki. A fogalomelemző értelmezés öncélú, hiszen ezen gyakorlat szerint például¹³ a szociális jog mindaz, amit a jogalkotói szándék ekként fogalmaz meg. A társadalmi gyakorlat felhasználásával alkotott definíció esetén pedig azzal a problémával kell szembenéznünk, hogy az eltérő tudományágak másként határozzák meg a definíció kulcselemeit.

¹⁰ SÁRI, J. (1997) 218-219.

¹¹ Fabók A. – Prugberger T. (2005) 20.

¹² Czúcz, O. (1989): *Társadalombiztosítás a változó világban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 21.

¹³ Bley, H. (1975): *Socialrecht*. Alfred Metzger Verl. Frankfurt am Main, 19.

A szociális jog központi definíciói a belső, nemzeti jogokban nem lehetnek azonosak az Európai Unió által használt közösségi szintű fogalomrendszerrel. Az Európai Unióban a szociális jog terminológiája a munka világával kapcsolatos kérdéseket foglalja össze¹⁴, mégpedig álláspontom szerint a munkavállalók jóléti jogosultságai irányából. Az Unió által meghatározott fogalomról azonban egyértelműen nem állapítható meg, hogy tágabb vagy szűkebb¹⁵ értelmezést jelent-e a tagállami szinthez képest, ezért a nemzeti és uniós fogalom elhatárolása is arra a megállapításra vezet, hogy a szociális jog Európai Unió értelmezése a szociális jog második, nemzetközi dimenzióját¹⁶ eredményezi. Ide sorolható a munkajog, a szociális párbeszéd, a nők és a férfiak esélyegyenlősége, munkavédelem (munkahelyi egészség és biztonság kérdése), foglalkoztatáspolitikai, illetve a társadalombiztosítási ellátórendszer a szociális biztonság eszköztárához. Hajdú József álláspontja szerint, mellyel mindnyájan egyet érthetünk, az EU szociális dimenziójának egységes fogalmát nem – vagy csak nagy nehézségek árán – tudjuk megalkotni, de egy egységesítő témaköri lista kialakulása már megfigyelhető.¹⁷

A közösségi szinten a szociális jog és a szociálpolitika definíciója is megkülönböztethető, melyet egységesen szociális dimenzióként foglalkozhatunk össze.¹⁸ A szociálpolitika és a szociális jog megkülönböztetése történhet a tevélegesség szempontjából, hiszen a szociálpolitika tekintetében aktív tevéleges magatartásról is kell beszélnünk, nem csak a jogosultságok biztosításáról. A fogalomrendszerből következően a szociális dimenzió a tagállamok belső jogában nem szükséges fogalom, hiszen a szociális jogok jogvédelmi biztosítására az államok aktív tevéleges szociálpolitikai programokkal is rendelkeznek. A nemzeti szintű szociális dimenzió definíció tehát a szociálpolitika fogalmának szinonimája lehet: a szociális dimenzió magába foglal minden olyan kormányzati tevélegenséget, amelynek célja a tagállam polgárainak jólétéről való gondoskodás elősegítése.¹⁹

A szociális jog definiálásakor elsősorban tapasztalatokra és benyomásokra támaszkodhatunk, amely alapján el kell döntenünk, hogy mely jellemzőket tekintjük elsődlegesen meghatározónak. Ennek érzékletes példája Esztergár Lajos 1936-ban leírt meghatározása. Szerinte „azok az állami intézkedések, amelyek a társadalom megbetegedését vannak hivatva gyógyítani, továbbá azok a jogszabályok, melyek a társadalmi megbetegedésből származó problémák megelőzését szolgálják, a szociális jog fogalmát állapítják meg...A szociális jog

¹⁴ Gyulavári, T. (2003): Az EU szociális joga: érdekek kereszttüzében, Jura, 9. évfolyam 2. szám, 51. Hajdú, J. (2001): *Az Európai Unió munka- és szociális jogának alapvető sajátosságai, különös tekintettel a jogharmonizációra*, Collega, 4/2001. szám, 20.

¹⁵ Tágabb, mert jóval szélesebb területet ölel fel a klasszikus szociális ellátórendszerhez képest, azonban jóval szűkebb is, mivel az intézményrendszer kérdésével az Európai Unió szintén egyáltalán nem foglalkozik.

¹⁶ Gyulavári, T. (2003) 51.

¹⁷ Hajdú, J. (2001) 20.

¹⁸ Gyulavári, T. (2003) 52.

¹⁹ Hajdú, J. (2001b): *A szociális dimenzió fogalma és normatív szabályozásának fejlődése az Európai Unióban*, Európai Jog, 3/2001. szám, 18.

külön jog, mert az általa szabályozott életviszonyok különleges állapotok. Feladatából folyólag a jogszabályokat egybeállítja, rendszerbe foglalja, tudományos bírálat alá veszi és rámutat a hibákra, az élet által felvetett kívánalmakra, hogy ezek alapján új jogszabályok megalkotásának lehetőségét nyissa meg.²⁰ Az előző okfejtés alapján a szociális jogot így definiálhatjuk: A szociális jog olyan jogosultságok összessége, melynek célja a piaci viszonyokból eredő társadalmi különbségek mérséklése, orvoslása.

A szociális jogok megvalósítása a szociális ellátások biztosításán, azaz a szociális ellátórendszeren keresztül történik. A szociális ellátások tehát gyűjtőfogalomként szolgálnak, melyeknek a célja a megélhetéshez szükséges javak redistribúciója.²¹

A szociális jogok, mint relatív alanyi jogok általánosságban a szociális biztonsághoz való jogot deklarálják. A szociális biztonsághoz való jog megfogalmazásán túl a szociális jogok további nevesített jogokban kerülnek rögzítésre, mindez azonban nem gyengíti a szociális biztonsághoz való jog elvének jelentőségét, központi szerepét. A Magyarország Alaptörvényének XIX. cikke a szociális biztonsághoz való jogot deklarálja, mely terminológiát a nemzetközi szakirodalomban már több helyen felváltotta a szociális védelem fogalma. Elmondható, hogy a szociális védelem elvénél a szociális biztonság definíciója szűkebb. A korábbi Alkotmányokból több-kevésbé átvett, és már korábban is hiányosnak tűnő szociális biztonság fogalmát az Alkotmánybíróság részben az utólagos normakontroll körébe tartozó egyedi döntéseiben, részben az Alkotmány értelmezése tárgyában hozott határozatában összegezte. Ennek alapulvétele az alaptörvény kapcsán is indokolt. Dr. Kilényi Géza alkotmánybíró szerint a szociális biztonsághoz való jog messze több a létminimum szintjét biztosító szociális ellátáshoz való jognál, bár nem jelent abszolút védelmet a piacgazdaság kísérő jelenségeivel szemben.²² Dr. Vörös Imre eltérő nézetei szerint a szociális biztonsághoz való jog tartalma a megélhetéshez szükséges ellátás, amely nem azonos a létminimummal, hiszen a szociális biztonsághoz való jog esetcsoportjainak felsorolásánál – lényegüknél és természetüknél fogva – olyan eltérő esetek követik megkülönböztetés nélkül egymást, mint az öregség vagy a munkanélküliség.²³ Összegezve a szociális biztonsághoz való jog egy sajátos alapjog. Megítélésem szerint Dr. Vörös Imre véleményével könnyedén lehet azonosulni, még annak ellenére is, hogy ezáltal a szociális biztonsághoz való jog tartalmához nem kerülünk közelebb.

Hajdú József meghatározása szerint az EU szociális dokumentumrendszere alapján a szociális biztonság fogalma alá „a szociális válsághelyzet miatt kieső

²⁰ Esztergár, L. (1936): *A szociálpolitika tételes jogi alapja*, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, Pécs, 12.

²¹ Czúcz Ottó elvégzi a fogalom kibontását is, mely szerint a szociális ellátások körébe tartozónak tekinthetjük a társadalom tagjai között kialakuló összes olyan viszonyt, intézményt, amelyeknek az az alapvető rendeltetése, hogy az emberek által megtermelt anyagi javak egy részének összegyűjtésével alapot képezzenek arra, hogy e forrásból támogatást adhassanak mindazoknak a személyeknek, akik (önhibájukon kívüli okból) nem tudnak saját megélhetésükről gondoskodni (reprodukciós zavarral küzdenek), vagy akik a társadalom fennmaradása érdekében a társadalom által elismert többletterheket vállalnak magukra. In: Czúcz, O. (1989) 59.

²² 26/1993. (IV. 29.) AB határozat, Dr. Kilényi Géza alkotmánybíró különvéleménye.

²³ 56/1995. (IX. 15.) AB határozat, Dr. Vörös Imre alkotmánybíró párhuzamos indokolása.

munkajövedelmet felváltó, vagy kiegészítő pénzbeli ellátások tartoznak”.²⁴ Tipikusan a társadalombiztosítási, foglalkoztatáspolitikai ellátások. Ezzel egyezően a szociális biztonság ILO által meghatározott szintje is magában foglalja az időskori megélhetés, gyermekkor, munkanélküliség és az egészségi állapot kockázatának biztosítását.²⁵ Míg a szociális védelem fogalma jellemzően a „gondoskodás” jellegű szolgáltatások körét öleli fel.²⁶ Tipikusan ilyenek a szociálpolitikai ellátások.

A szociális védelem tehát az Európai Unió viszonylatában a tagállamonként eltérő szociális rendszerek még inkább eltérő elemeire tekintettel nem értelmezhető.²⁷ A közösségi szintén a jogalkotás során a szociális biztonság fogalomrendszerét alkalmazza.

A szociális biztonsághoz való jog szűkített értelmezésével juthatunk el a társadalombiztosításhoz való joghoz, hiszen ott a jogosulti kör már az előzőnél szűkebb. A szociális biztonsághoz való jog esetében az alapjogi jogosultság valamennyi emberre kiterjedő jog, illetőleg konkrétan minden állam esetében valamennyi állampolgárra kiterjedő jogosultság, melyet az Európai Unió esetében számos jogelv, illetve nemzetközi szintéren több kétoldalú, illetőleg multilaterális egyezmény szélesít ki. A társadalombiztosítási rendszer a közösségi szintű jogértelmezéssel a szociális biztonsági rendszerek között kerül elhelyezésre, ezért külön jogként történő kezelésére csak a megkülönböztető jegyek viszonylatában kerül sor.

3. A munkavégzést elsődlegesen védő szociális garanciák munkajogi vetülete

A munkaerőpiac alanyi oldalának két oldalán megjelenő szereplők eltérő elvárások mellett vesznek részt a foglalkoztatás viszonyaiban, mely egyenlőtlen erőviszony egyik kompenzálásaként jelennek meg a munkajogban a munkavállalókat védő foglalkoztatási garanciák. Ebben az esetben tehát arról beszélhetünk, hogy a munkához való jogból és kapcsolódó elveiből kialakított alapjogi védelem rendszerének generális szabályanyagából kifejlődött egy a tételes jogban is megjelenő, konkrét előírásrendszer, mely egyértelmű jogokat és kötelezettségeket ír elő a munkaviszonyban álló felek számára. A munkajog aktuális fejlődési tendenciái pont ezen jogvédelem szintjét és tételes jogi szabályozásba való foglalásának szükségességét vitatják egyrészt a piaci igények, másrészt a modern soft law megoldások (CSR) figyelembevételére figyelemmel.

A munkaviszony egyes elemei előre vetítik a kapcsolódó jogosultságok szerepét, megítélését. A munkaviszony fogalma kijelöli a munkaviszony legfőbb ismérveit, amely szerint a munkaviszony keretében a munkavállaló munkaerejét díjazás

²⁴ In: Gyulavári T. (2000) (szerk.): Az Európai Unió szociális dimenziója. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 117.

²⁵ Barr, N. (2009): Social protection: Lessons from economic theory and international experience, Geneva 8 June 2009. 2.

²⁶ Gyulavári T. (2000) (szerk.) 117.

²⁷ Gyulavári T. (2003) 53.

ellenében személyesen bocsátja rendelkezésre az azt szervezetszerűen igénybevevő munkáltató számára. A munkajogi kötelem személyes munkavégzés céljából jön létre, így a jogviszonyban szabályozottan mindkét felet jogok és kötelezettségek terhelik. Ezek adják a munka jogviszony tartalmát, amely belülről határozza meg a foglalkoztatási jogviszony jellegét. A jogviszony alapvetően kétpólusú jogviszony, amelynek munkáltatói oldalán egy liberális – talán túlzottan megengedő jogképességi – kitételrel találkozunk a magánszféra munkajogában. Így általános elvárás a munkáltató munkajogi magatartása tekintetében sem tételezhető fel a munkáltató oldalán. Ezzel szemben a munkavállalói oldal a munkajogban alapjogilag és nemzetközi jogilag meghatározott jogvédelmi célú kitételekkel alábástyázott. A függő munkavégzés jellemzője az utasítási jog és a munkáltatói jogkör tartalmi szabályozásában nyilvánul meg, a szociálisvédelemtől függetlenül. További elem a jogviszonyban résztvevő felek kapcsolatrendszere, mely még a gazdasági szektor munkaviszonyában sem mellérendelt, a közsférában pedig alapvetően hierarchizált. Ennek okán a munkaviszonyban az egyensúlytalanság kiküszöbölésére számos védelmi garanciát találunk, azonban a magánszektorban a felek megállapodásának, illetőleg a kollektív szerződéses megállapodásnak is egyre nagyobb szerep jut.

4. A munkajog változásának hatása a szociális jogok megítélésére

A történelmi fejlődés első időszakában a szociális garanciák megteremtéséért folyt a harc, míg napjainkban a jogvédelem jelenlegi szintjén történő megőrzése áll a szakirodalmi viták középpontjában. Kimondható tehát, hogy a szociális jogok fejlődésének, átalakulásának folyamata nem zárult le, a társadalmi viszonyok változása folyamatosan új kihívások elé állítja. Különösen igaz ez a foglalkoztatási viszonyokhoz kapcsolódó szociális jogok esetében, ahol a szociális jogok a gazdasági változásoknak kitett, érzékeny jogi környezetben – a munkaerőpiaci helyzet – viszonylatában kerülnek megítélésre. Ezen a területen azonban a jog mellett a közgazdasági szabályozók egyenlő súlyú befolyást adnak, így a szociális jogok viszonylagossá váltak.

Ezen elvrendszer mentén kidolgozásra került a munkajog megítélésének egy újszerű szempontrendszere, mely a jogvédelmet biztosító szociális jogok megítélését is folyamatosan átalakítja. Kiindulási alapul szolgál, hogy a foglalkoztatási viszonyok keretei között nem kizárólag a munkajogi jogalkotás bír jelentőséggel, hiszen ezen a területen a felek megállapodása meghatározó jelentőségű. Ez a hard law-n kívüli szabályozás – vagy nevezhetjük soft law-nak – számos formában megjelenhet a munkajogban, jelentőségének mértéke azonban az angolszász és a kontinentális jogrendszerekben különböző. Általánosságban, mind az angolszász, mind a kontinentális jogrendszerek esetében kiindulhatunk a munkaszervezeten belüli önszabályozó mechanizmusokból, szervezeti szokásokból, vagy magából a szervezeti kultúrából. Továbbá ide sorolhatjuk a szervezeten kívülről érkező ingereket és a verseny által diktált foglalkoztatási menedzsment eszközöket is. Ezeket figyelembe véve azonban a tételes jog szerepe háttérbe

szorul, így mind a jogi keretek, mind a tételes jogi garanciák jelentősége, szükségessége változik.

A munkajog ezen újszerű szerepe nagyban összefügg a közgazdaságtudományban az emberi erőforrás menedzsmentben gyökerező szemlélettel, mely a munkavállalókat tőkeként jeleníti meg és ezáltal gazdasági racionalitást társít a munkajog jogvédelmi szemlélete mellé. A humán tőke (human capital) fontosságát a közgazdaságtudományban is fokozatosan felruházták egyfajta erkölcsi, etikai dimenzióval. Eszerint a gazdasági fejlődés nem mérhető csak anyagi, gazdasági mutatókkal, hanem szükséges különféle közgazdasági mutatókon kívüli szempontok beillesztése a fejlődést meghatározó szempontok közé, vagyis a gazdasági szereplők mozgásterét bővíteni kell. Ezen elmélet képviselője – Amartya Sen – véleménye alapján ezen új mutatók meghatározó eleme a humán tőke ereje – vagyis az emberek cselekvési szabadsága – melyet gazdasági tényezőként, a piac viszonylatában is értelmezni kell.²⁸ A humán tőke növeléséhez azonban elengedhetetlen a munka- és szociális jogi eszközrendszer figyelembe vétele, hiszen ez az a (jogi) környezet, mely meghatározza a munkaerőpiac szereplőinek mozgásterét. Egyrészt a munkáltató lehetőségeit, másrészt a munkavállaló védelmét biztosító garanciákat. Így jutunk ismét ahhoz a ponthoz, hogy a munkaerőpiac kiegyensúlyozott működését a munkajog és a szociális jog egyensúlya képes biztosítani, így a jog fejlődésekor is ezen egyensúly megtartása szükségszerű. Sen álláspontja szerint például összefüggésében kell vizsgálni a gazdasági lehetőségeket, a politikai szabadságot, a szociális juttatásokat, az átláthatóság garanciáit és a létbiztonság kérdését, melyek együttes érvényesülése révén az egyének a változások aktív előmozdítóivá válnak, nem pedig csak a juttatások passzív befogadói.²⁹ Vagyis a fejlődés garanciái eképpen tudnak megvalósulni.

A piaci szempontok elsődlegesen a munkajogon kívüli eszközök révén képesek bekerülni a foglalkoztatás szempontjai közé, mely egyrészt a különféle megfelelési ösztönzők, egyfajta soft law önszabályozási metódusok megjelenését jelentik.³⁰ Másrészt az emberi erőforrás gazdálkodás által kidolgozott eszközrendszeren keresztül a megfelelő munkajogi szabályozásra, illetőleg a rugalmasságra, szerződési szabadságra való igény – vagyis a munkajog gyengítésére és a szociális védelem szintjének csökkentésre vonatkozó törekvések által – kerülnek a munkajog reflektorfényébe. A jog és a gazdaság közötti kapcsolat állandóan változó viszonyrendszerében nem egy egyszerű egyensúlyi helyzet felépítése a cél, hanem a folyamatos fejlődés biztosítását szolgáló jogi szabályozás kialakítása okozza a munkajogi dilemmát. Ennek megfelelően a munkajog tudományán belül is kutatási területté vált a piac és a munkajog viszonyának vizsgálata. Az angolszász területen a kutatók könnyebb helyzetben vannak, hiszen a tételes jog merevsége sok esetben nem köti őket. A piac és a

²⁸ Sen, A. (2000): "Work and rights." ILO, International Labour Review, Vol. 139, No. 2., 119-129.

²⁹ Sen, A. (2003): *A fejlődés mint szabadság*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 11.

³⁰ See in: Alhambra, M. A G.-M. – Haar, B. P. T. – Kun, A. (2011): *Soft On The Inside; Hard for The Outside: An Analysis Of The Legal Nature Of New Forms Of International Labour Law*, The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations 27, no. 4., 337-363.

munkajog viszonyrendszer azonban annak elfogadása esetén is elemzésre szorul. *Deakin* részletesen vizsgálta is a munkajog szerepét a piaci növekedésben, azaz a humán tőke szempontjainak munkajogi beépíthetőségét. Ennek megfelelően csoportosította a munkajog piaci szempontú szerepét is: piacot korlátozó, piacot korrigáló és piacot kreáló funkciókra.³¹ Ezen kapcsolatrendszer kiépítésére munkajogon belüli és kívüli eszközökkel is lehetőség van, melyhez azonban azt is hozzá kell tenni, hogy minden önszabályozó mechanizmus teret tud nyerni magának a kötelezően követendő jogforrások rendszerében, amennyiben erre igény merül fel. Ezt a folyamatot elismerve – a munkajog önálló fejlődési pályájával együtt – elméleti kiindulóponttól függetlenül számolnunk kell. Hiszen a felek bármilyen megállapodása szerződéses formát ölthet, továbbá a munkavállalók nagyobb csoportját illetően ez a szerződés jogszabály által is nevesítésre kerül a kollektív szerződés formájában. Munkáltató által irányított szabályozási folyamatként pedig a belső szabályzatok alkotását nevesíthetjük is, melyet a magyar jog már tényleges munkajogi aktusként el is ismer.³² A munkajog szerepe leegyszerűsítve az, hogy a foglalkoztatási kérdések rendezését az egyén szintjéről a közösség általános szintjére helyezi át.³³ A munkajog aktuális tendenciái ezen – fentebb említett – iránykeresés eredményeit veszik alapul, vagyis arra a kérdésre keresik a választ, hogy mi lehet a munkajog szerepe a gazdasági fejlődésre fókuszáló foglalkoztatási trendek között. A kérdést jelen tanulmány keretei között azért szükséges vizsgálni, mert ez egyben magában foglalja a jogvédelem szintjének kérdését a foglalkoztatási viszonyokban. *Sen* gazdasági szempontú elméletének erőssége pont abban mérhető, hogy a humán tőkét és a gazdasági fejlődést alapjogi szintre, védett értéké emeli. *Langille* egyenesen *Sen* nézetire alapozva a munkajogi fejlődés morális alapjaként tekint az emberi erőforrásra.³⁴

Vizsgálunk szükséges tehát – *Deakin* fentebb említett csoportosításából is kiindulva – azt, hogy a munkajog a gazdasági szabályozás eszköze vagy fékeket teremtő jogi garancia. Ezen felfogás keretében *Arthurs* kifejezetten amellet foglalt állást, hogy a munkajog fókuszát ki kell terjeszteni a jogi szabályozáson kívüli területekre,³⁵ amely egyúttal azt a választ is sugalmazza, hogy a jog feladata az ehhez szükséges garanciális keretek biztosítása. Ezzel alapvetően ellentétes, konzervatívabb, kontinentális jogfelfogást tükröző szemléletek – lásd például *Weiss* álláspontját, aki a munkajog céljait, módszerét tekintve a direkt jogalkotás megtartása mellett foglal állást³⁶ – is elismerik a munkajog megújításának

³¹ Deakin, S. (2011): *The Contribution of Labour Law to Economic and Human Development* in: Davidov, Guy – Langille, Brian (eds.): *The Idea of Labour Law* New York, Oxford Press, 156-159.

³² Lásd a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) 17. §-át, amely a jognyilatkozatok körében nevesíti a munkáltatói szabályzatot.

³³ *Hepple* hasonlóképpen fogalmaz: „Labour law stems from the idea of the subordination of the individual worker to the capitalist enterprise...” Idézi: Deakin, S. – Morris, G. S. (2009): *Labour Law* (5th edition). Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 1. p. Lásd az eredeti forrást: Hepple, B. (ed.) (1986): *The Making of Labour Law in Europe*. Mansell, London, Introduction, 11.

³⁴ Langille, B. (2011): *Labour Law's Theory of Justice*, in: Davidov, Guy – Langille, Brian (eds.): *The Idea of Labour Law*. Oxford University Press, New York, 112.

³⁵ Arthurs, H. W. (2011): *Labour Law after Labour*. Osgood CLPE Research Paper 2011/5. 12-29. p.

³⁶ Weiss, M. (2011): *Re-Inventing Labour Law*. In: Davidov, Guy – Langille, Brian (eds.): *The Idea of Labour Law*. Oxford University Press, New York, 43-57.

szükségességét a szabályozási eszközök hatékonyabbá tétele érdekében³⁷. Tehát a kérdés kapcsán összességében megállapíthatjuk, hogy a klasszikus hard law mellett érvelők sem a munkajog megújításától zárkóznak el, hanem kimondottan a szociális alapokat adó garanciális okokból – vagyis az egyenlőtlen erőviszony alapján a gyengébb pozícióban lévő munkavállaló védelme érdekében – szükségesnek látják a munkaerőpiaci folyamatok jogi kereteinek a megteremtését.

Tényként ismerhetjük el valamennyi nézőpont esetében a munkajog garanciális pozícióját, amely ugyanúgy képes megújulni, mint maga a munkajog. *Bellace* ez alapján a munkához való jog emberi jogi megítélését is újragondolta a nemzetközi szervezetek egyezményei és az uniós jog fényében, amely összefoglalóból látható, hogy a munkáltatói és a munkavállalói érdekek ellentétes álláspontot képviselnek e kérdésben.³⁸ Ebből kifolyólag a munkaerőpiaci folyamatok hatásának szintje a munkajog szabályozási szerepét is eltérő pozícióba helyezi. A munkavállalók védelme indokolja, hogy a munkajog garanciákat adjon, ne csak kereteket, sőt ennek magasabb szintre emelését jelenti, ha a munkajog direkt szabályozó szerepét is elfogadjuk. Ezzel szemben a munkaerőpiaci folyamatoknak kitett, folyamatosan változó körülmények között tevékenykedő munkáltatók pozíciójában az alapvető jogok elismerése is sokszor kérdéses,³⁹ következésképpen a munkajog közvetlen szabályozási szerepét a minimálisra kívánják csökkenteni.

Ekörben az aktuális szakirodalomban⁴⁰ megjelenő elképzelések szerint a soft law megoldások konkrét normaalkotás hiányában is képesek – így álláspontom szerint akár még az emberi erőforrás menedzsment tendenciákat is – elfogadható módon integrálni a foglalkoztatási viszonyok közé. A soft law megoldások megítélésének helyzete az angolszász jogban teljesen más, mint a kontinentális jogrendszerekben. Az angolszász gondolkodás szerint ez inkább elhatározási kérdésnek tekinthető, míg a kontinentális jogrendszerek esetében a jogérvényesítés, jogvédelem problémája is azonnal felmerül a kérdés kapcsán. A tételes jogi gondolkodás ugyanis a kontinentális jogrendszerek esetében azt is jelenti, hogy felkészülünk arra az esetre, ha kikényszerítés szükséges. Vagyis a jog által szabályozott kérdések biztonságosabb megítélés alá esnek, és a jogvédelem magasabb szintjét jelentik a jogalkalmazók számára az önkéntes jogalkotással és jogalkalmazással szemben. Ebből a nézőpontból közelítve a szabályozási irány nem toldható el teljes mértékben a soft law irányába, mert az az önálló munkajog létjogosultságát is veszélyeztetheti.

³⁷ Howe, J. (2011): *The Broad Idea of Labour Law*. In: Davidov, Guy – Langille, Brian (eds.): *The Idea of Labour Law*. Oxford University Press, New York, 299-300.

³⁸ Bellace, J. (2013): *Who Defines the Meaning of Human Rights at Work?* In: Edoardo Ales – Iacopo Senatori (eds.): *The Transnational Dimension of Labour Relations. A new order in the Making?* Collana Fondazione Marco Biagi, G. Giappichelli Editore, Torino, 111-135.

³⁹ *Bellace* a sztrájkhoz való jog vonatkozásában fogalmazza meg a munkáltatói aggályokat. Lásd: Bellace (2013) 111-135.

⁴⁰ Kun, A. (2014): *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*. L'Harmattan, Budapest, 21.

5. Konklúzió

A szociális jog megítélése szempontjából, ahogyan látható a tételes jogi környezetben a munkaerőpiac szempontrendszere és ezen keresztül a munkajog rendszerének vizsgálata sem megkerülhető. Megállapítható, hogy a munkajog és a szociális védelem rendszere egységében vizsgálendő és a gazdasági fejlődésétől összességében sem függetleníthető. Míg a szociális védelem szempontjából elsődlegesen a gazdasági kiszolgáltatottság elleni védelem szintjének növelése, megélhetési garanciák megteremtése jelenti az elsődleges szakmai célkitűzést, addig jól láthatóan a munkajogi szabályozás fejlődésében a rugalmasabb tétel, a felek döntési autonómiája és a jogi szabályozás szintjében történő visszább lépés igénye merül fel. Első ránézésre a két folyamat ellentétes irányú.

Ezzel szemben igyekeztem rávilágítani arra, hogy ez az ellentmondás csak látszólagos. Hiszen a munkajogi fejlődés új fókusza az emberi tőkében jelölhető meg, mely olyan alapjogi védelmet igénylő érték, amely egyben a gazdasági fejlődés kulcsa. Így ezen humán tőke kiteljesedésének és ezzel együtt megőrzésének garanciáit kell a munkajognak megteremteni, a gazdasági fejlődés előmozdítása érdekében (is). Ez pedig tökéletesen egybecseng azzal, hogy a munkavállalók kiszolgáltatott pozícióját a szociális jog alapjogi védelemben kívánja részesíteni. Ideális helyzetben ez a kettős igény – bár különböző nézőpontból – de a munkaerőpiac szempontjából azonos eredményre vezet. Látható tehát, hogy a szociális jogok fejlődésének útja átalakult, a szociális jogok korábbi alkotmányos védelem szintjének, mikéntjének szempontjából történő értékelés a munka világával összefüggésbe hozható alapjogi értékek esetében nem tartható fenn, hiszen a munkaerőpiac szereplői hatékonyságot gátló fékként tekintenek rá, azonban ez nem vezet ezen jogok errodálódásához, mivel helyette a jogvédelem új eszköztára alakul ki a munkajogi szabályozók⁴¹ rendszerében. Ez a súlypontok áthelyeződését jelenti, mely kevésbé bebetonozott értéként, azonban önkéntes jogkövetés által kerül megfogalmazásra.

⁴¹ Lásd a vállalati felelősségvállalás kérdést, illetve annak kiterjesztését a munkajogi ösztönzők rendszerére. Lásd in: Kun, A. (2014) Ezen koncepcióval egyetértve tendenciózus jogalkotási folyamatok szükségesek, annak érdekében, hogy a tételes jogi szabályozás ne csak reflektáljon a gazdaság által alkalmazott megoldásokra és hogy a jogvédelem rovására ne kelljen engedelményeket tegyen a pozíciója megőrzése érdekében. Lásd még a részletesen kifejtve In: Rab, H.: Új utak, új eszközök a munkaerőpiac jogi szabályozásában? – gondolatok Kun Attila monográfiája alapján, Pro Futuro 2016/1., 157-165.